

БАЗОВІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАХИСТУ БАНКІВСЬКИХ ВКЛАДІВ

В статті визначено сутність системи захисту банківських вкладів. Проаналізовано відмінності між термінами «страхування», «гарантування» і «захист». Розглянуто цілі, принципи і функції системи захисту банківських вкладів.

In this article the purpose of bank deposits protection system has been explained. Differences between the terms “insurance”, “guarantee” and “protection” has been analyzed. Objectives, principles and functions of bank deposits protection system has been considered.

Постановка проблеми. Вклади суб'єктів економіки є основою для розвитку фінансових посередників, в тому числі банків, і національної економіки загалом. В розвинутих країнах світу з огляду на важливість цих вкладів для всіх економічних агентів забезпечується їх захист. Одним із його видів є створення страхових грошових фондів для кожного виду фінансових посередників, які проводять залучення вкладів фізичних і юридичних осіб, для виплати коштів вкладникам у випадку їх неплатоспроможності. Тому, дослідження базових основ функціонування системи захисту банківських вкладів є досить важливим.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням системи захисту вкладів займалися Т. Смовженко, С. Волосович, В. Тринчук, С. Аржевітін, О. Іщенко, В. Огієнко, С. Тігіпко, С. Іляшенко, А. Паламарчук, Ю. Галіцейська, О. Бакун, Т. Кисельова, Л. Тищенко, О. Турбанов, Д. Колчанов, О. Тихонова, А. Пашенцева, Л. Новикова, Ж. Гарсія, Р. Левін та ін.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження базових засад функціонування системи захисту банківських вкладів.

Виклад основного матеріалу. Діючий захист банківських вкладів в будь-якій країні має являти собою єдину та взаємопов'язану систему.

Є десятки визначень поняття “система”, які умовно можна поділити на три групи. Визначення першої групи розглядають систему як сукупність процесів і явищ, а також зв'язків між ними, яка існує об'єктивно, незалежно від спостерігача. Визначення другої групи розглядають систему як інструмент, спосіб дослідження процесів та явищ. Третя група визначень являє собою деякий компроміс між першими двома. Система тут – штучно створений комплекс елементів (наприклад, колектив людей, технічних засобів, наукових теорій та ін.), необхідний для вирішення складного організаційного, економічного, технічного завдання. Між цими групами відсутнє чітке розмежування. В усіх випадках термін “система” включає поняття про ціле, що складається із взаємопов'язаних частин. Властивості цих частин залежать від системи в цілому, а властивості системи – від властивостей її частин. Таким чином, система – це сукупність взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють із зовнішнім середовищем як єдине ціле, маючи спільні цілі, завдання тощо.

Ми вважаємо, що під системою захисту банківських вкладів слід розуміти сукупність елементів (вкладників, банків, керівних органів), що взаємодіють і взаємопов'язані між собою та із зовнішнім середовищем з метою захисту інтересів вкладників, підвищення їх довіри до банків, забезпечення стійкості банківської системи і економіки країни.

Система захисту банківських вкладів фізичних осіб та суб'єктів господарювання, на нашу думку, являє собою сукупність економічних відносин між банківськими установами та їх вкладниками (фізичні особи, приватні підприємці та юридичні особи, що займаються господарською діяльністю), що опосередковуються окремою установою, з метою захисту інтересів вкладників, підвищення їх довіри до банків, забезпечення стійкості банківської системи і економіки країни.

У різних країнах система захисту вкладів називається по-різному. Для її опису використовують терміни “страхування”, “гарантування” та “захист”. Ці поняття використовуються в наступному контексті: “система страхування вкладів”, “система гарантування вкладів” та “система захисту вкладів”.

У США при розробці системи захисту інтересів вкладників у 1933 році був використаний термін “страхування”. Основною причиною такого вибору було те, що американська система захисту інтересів вкладників мала багато формальних елементів, які були перенесені із страхової сфери: ймовірнісні розрахунки, формування фонду, визначення настання страхового випадку та інше. Практику США перейняли більшість англійських країн та використовують в назві своєї системи захисту вкладів термін “страхування”.

У своїх дослідженнях російські науковці та практики при порівнянні страхування як діяльності та страхування вкладів приходять до висновку, що страхування вкладів є підвидом традиційного страхування.

Так, О. В. Турбанов, підсумовуючи своє дослідження, зауважує, що страхування банківських вкладів входить до інституту обов'язкового державного (загального) страхування. При цьому він виділяє як спільні, так і відмінні риси від страхування [1, с. 70].

Розглядаючи спільні та відмінні риси між традиційним страхуванням та страхуванням вкладів Д. Ю. Колчанов звертає увагу на те, що основною метою традиційного страхування та страхування вкладів є захист інтересів фізичних осіб та інших учасників. Його висновком є індивідуальність обов'язкового страхування банківських вкладів в традиційному страхуванні [2, с. 27].

У деяких країнах використовують термін “гарантування”, наприклад частина країн Європейського Союзу. В Україні також використовується термін “гарантування”.

В економічній літературі і на практиці терміни “страхування” та “гарантування” прирівнюються. Проте, О. О. Тихонова при дослідженні термінів “страхування” та “гарантування” і їх використанні для визначення системи захисту вкладів робить висновок, що система страхування вкладів є лише одним із складових елементів системи гарантування [3, с. 31].

Поясненням такої думки є те, що гарантування вкладів проводиться не лише національною системою захисту вкладів, а й за рахунок державних гарантій. У країнах з розвинутою заощаджувальною системою визнано, що термін “страхування” є занадто вузьким і формальним. Захист інтересів вкладників можливий не лише шляхом формального страхування, але й шляхом державного гарантування повернення вкладів.

З таким трактуванням терміна “гарантування” постає питання про правильність назви вітчизняного Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Згідно з чинним законодавством України, національний Фонд гарантування вкладів фізичних осіб може отримати кредит у випадку недостатності коштів для проведення виплат від Кабінету Міністрів чи Національного банку України. Проте, жоден державний орган не надає прямих формальних гарантій із забезпечення виплати коштів.

У деяких країнах термін “страхування” не використовується, оскільки вважається вузьким та формальним, а замінюється терміном “захист”. Так, це поняття законодавчо закріплене у Великобританії, а відповідальний орган називається Фондом захисту депозитів.

Термін “страхування” описує відносини, пов'язані з поверненням коштів їх власникам у разі настання страхового випадку (неплатоспроможності банківської установи) із попередньо закумульованого грошового фонду її учасниками.

Термін “гарантування” описує ті самі відносини, що і термін “страхування”, але ще передбачає участь держави, надання нею додаткових гарантій з повернення коштів.

Проте, в багатьох країнах системи захисту вкладів не забезпечують лише повернення коштів, тобто не функціонують як каси з виплат, а виконують низку інших функцій. Вони можуть проводити ліквідацію учасника, продаж його активів і пасивів. Перед керівними органами такої системи не стоїть завдання у випадку неплатоспроможності виплатити кошти їх вкладникам. Вони повинні захистити інтереси всіх учасників цієї системи, тобто і вкладників коштів, і їх користувачів (фінансових посередників), і фонд. Це проводиться шляхом передачі (продажу) зобов’язань та вимог неплатоспроможного фінансового посередника іншому стабільному фінансовому посереднику, що дозволяє врятувати кошти вкладника, підтримати стабільність фінансового ринку (наприклад, банківської системи, системи захисту вкладів).

Отже, терміни “страхування” та “гарантування” не описують всю глибину відносин, що відбуваються при функціонуванні системи захисту вкладів. Тому, ми вважаємо, що вони є дійсно занадто вузькими і формальними.

Термін “захист” дозволяє включити всі функції, які виконують сучасні керівні органи системи захисту вкладів.

Таким чином, у подальшому дослідженні економічні відносини, пов’язані із захистом прав та інтересів вкладників коштів, банківських установ, що їх приймають, органу, що проводить безпосереднє регулювання цих відносин, ми будемо описувати терміном “захист”.

У різних країнах учасниками систем захисту вкладів, крім вкладників та керівних органів, є не лише банківські установи, а й страхові компанії, кредитні спілки, інвестиційні фонди та ін. Хоч, системи захисту вкладів поширені на фінансових посередників, які відрізняються інтересами, специфікою діяльності, правовим регулюванням, але вони побудовані на однакових принципах функціонування.

Відносини на фінансовому ринку з приводу розміщення коштів фізичних осіб і суб’єктів господарювання серед фінансових посередників до запровадження системи захисту вкладів у державі супроводжувались ризиком їх (коштів) неповернення, що тісно був пов’язаний із ризиком банкрутства фінансових посередників та, як наслідок, ризиком зменшення довіри клієнтів до них (рисунк 1).

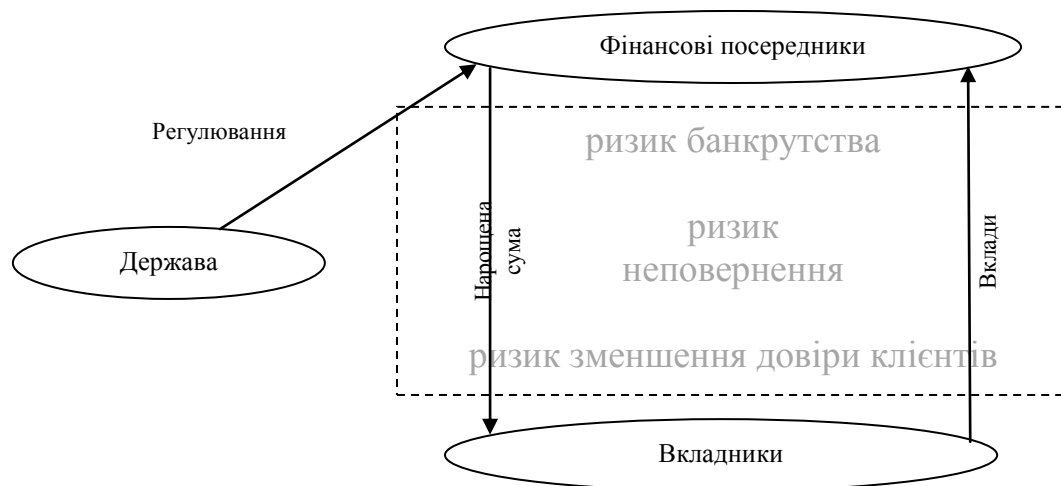

Рис.унок1. Взаємовідносини на фінансовому ринку без використання системи захисту вкладів

З розвитком фінансового ринку, розширенням продуктового ряду, посиленням конкуренції, зростанням активів фінансових посередників і обсягів операцій, що проводяться ними, відбулося підвищення ризику банкрутства фінансових посередників, а, отже, і ризику неповернення коштів фізичним особам та суб’єктам господарювання.

На сучасному етапі розвитку економіки більшість країн визнали необхідність боротьби з цими ризиками і запровадили функціонування системи захисту вкладів. Модель побудови фінансового ринку із функціонуванням системи захисту вкладів представлена на рисунку 2.

Рисунок 2. Взаємовідносини на фінансовому ринку з функціонуванням системи захисту вкладів

Як видно із рисунку 2, суб'єктами системи захисту вкладів є:

- держава (законодавчий орган, уряд, центральний банк та інші регулятори фінансового ринку);
- керівний орган системи захисту вкладів;
- фінансові посередники (банківські установи, страхові компанії, кредитні спілки та інші);
- вкладники (фізичні та юридичні особи, приватні підприємці та ін.).

Для визначення базових складових системи захисту вкладів (цілей, завдань, функцій і принципів), розглянемо її місце на ринку фінансових послуг країни.

Як відомо, одними із учасників ринку фінансових послуг є фінансові посередники. До них відносять: банки, страхові компанії, кредитні спілки, недержавні пенсійні фонди, ломбарди, фінансові компанії та інші. Частина цих учасників для проведення своєї діяльності використовує не власні, а залучені кошти суб'єктів економіки.

Серед суб'єктів економіки є ті, які, користуючись послугами фінансових посередників, не можуть визначити рівень ризикованості певної операції і рівень надійності самого фінансового посередника. До них відносяться фізичні особи, приватні підприємці, більшість юридичних осіб та некомерційні організації. З метою їх захисту в різних економічно розвинутих країнах створюють резервні фонди для повернення їм коштів у випадку неплатоспроможності фінансового посередника. Такі фонди створюються для банківських установ, кредитних спілок, страхових компаній. Найбільш поширеним є фонд для банківських установ. Причиною є найбільша питома вага вкладень саме в банки, що залучають вклади для проведення своєї діяльності. Всі економічні відносини, пов'язані із певними фондами, являють собою систему захисту вкладів.

З'ясувавши місце системи захисту вкладів в економіці країни і побачивши її необхідність і тотожність для різних фінансових посередників, що проводять залучення коштів на вклади, розглянемо структуру такої системи загалом для банків, страхових компаній, кредитних спілок, інвестиційних фондів та ін.

Більшість науковців при визначенні цілей системи захисту вкладів поширюють їх лише на банківську систему країни [1, с. 19; 4, с. 9; 5, с. 16; 6, с. 67]. Розглянемо цілі для систем захисту вкладів всіх ринків фінансового сектору (банківського, страхового, кредитних спілок, інвестиційних компаній та інших посередників, що проводять залучення коштів на вклади). Всю сукупність цілей, для досягнення яких створюється система захисту вкладів, можна згрупувати в дві: цілі по захисту інтересів вкладників та цілі по захисту інтересів фінансової системи зокрема і економіки країни в цілому. Такими цілями є:

а) цілі по захисту інтересів вкладників:

– захист основної кількості вкладників від ризиків, які вони не можуть оцінити і врахувати;

б) цілі по захисту інтересів фінансової системи зокрема і економіки країни загалом:

– посилення довіри населення до економіки загалом та банківського і страхового ринків, кредитних спілок і інвестиційних компаній;

– накопичення заощаджень і стимулювання економічного зростання;

– забезпечення конкуренції на банківському і страховому ринках, серед кредитних спілок, інвестиційних компаній;

– забезпечення стійкості банківського і страхового ринків, кредитних спілок та інвестиційних компаній і захист економіки загалом;

– встановлення межі ризику уряду понести втрати при банкрутстві фінансового посередника чи групи фінансових посередників;

– залучення фінансових посередників до реструктуризації збанкрутілих колег та формування серед них взаємовідповідальності при веденні бізнесу.

Встановлення цілей системи захисту вкладів дозволить вирішити наступні завдання:

– підтримання довіри вкладників до банківського і страхового ринків, кредитних спілок та інвестиційних компаній;

– стимулювання залучення коштів;

– скорочення державних витрат на відновлення банківського і страхового ринків, кредитних спілок та інвестиційних компаній у результаті фінансових криз;

– формування механізму протидії кризі ліквідності банківського і страхового ринків, кредитних спілок та інвестиційних компаній чи окремих фінансових посередників та масового вилучення вкладів;

– розмежування відповідальності сторін: фінансових посередників і вкладників;

– проведення процедур банкрутства фінансових посередників.

Міжнародною асоціацією страхування депозитів було визначено ключові принципи побудови систем захисту вкладів. У цьому розділі ми їх перерахуємо, а аналітичний огляд проведемо у наступних розділах. Розробниками було виділено 18 принципів і згруповано за 10 блоками: постановка цілей (цілі державної політики, пом'якшення наслідків морального ризику); мандати та повноваження (мандат, повноваження); управління (управління); відносини з іншими учасниками мережі фінансової безпеки і транскордонні питання (відносини з іншими органами, міжнародне співробітництво); членство та покриття (обов'язкове членство, покриття, перехід від бланкової системи); фінансування (фінансування); підвищення обізнаності громадськості (публічність); окремі юридичні питання (юридичний захист, співробітництво під час ліквідації); врегулювання проблем неплатоспроможності банку (запобігання виникненню проблем, ефективне врегулювання); виплати страхового відшкодування і компенсація витрат (виплата відшкодування вкладникам, повернення активів).

Ґрунтуючись на перерахованих принципах та цілях система захисту вкладів має виконувати наступні функції [7, с. 56; 6, с. 69]: формування фонду; управління грошовим фондом; організація

виплат; зниження ризиків фінансових посередників при формуванні ресурсної бази; фінансова підтримка неплатоспроможних фінансових посередників; нагляд за дотриманням нормативно-правового законодавства; розробка та впровадження нових форм нагляду; розробка та впровадження процедур з попередження банкрутства; скорочення державних витрат на проведення реструктуризації чи ліквідації фінансових посередників.

Створення ефективної системи захисту вкладів дозволить: посилити довіру до банківського і страхового ринків, кредитних спілок, інвестиційних компаній; знизити інфляцію; створити запас міцності банківського і страхового ринків, кредитних спілок, інвестиційних компаній; стримати масове вилучення коштів вкладниками; розвивати конкуренції в банківському і страховому ринку, серед кредитних спілок, інвестиційних компаній; активізувати заощаджувальний процес, збільшити інвестиційні та кредитні ресурси.

Висновки. Отже, термін “захист” дозволяє включити всі функції, які виконують сучасні керівні органи системи захисту банківських вкладів. Оскільки терміни “страхування” та “гарантування” не описують всю глибину відносин, що відбуваються при функціонуванні системи захисту вкладів (вони є дійсно вузькими та формальними), тому економічні відносини, пов’язані із захистом прав та інтересів вкладників коштів, фінансових посередників, в тому числі банків, що їх приймають, органу, що проводить безпосереднє регулювання цих відносин, доцільно описувати терміном “захист”.

Під системою захисту банківських вкладів слід розуміти сукупність елементів (вкладників, банків, керівних органів), що взаємодіють між собою та із зовнішнім середовищем з метою захисту інтересів вкладників, забезпечення стійкості банківської системи і економіки країни.

Ефективне функціонування системи захисту вкладів має базуватись на визначених цілях, завданнях, принципах і функціях.

Література.

1. Турбанов А. В. Финансово-правовые основы создания и функционирования системы страхования банковских вкладов в Российской Федерации : дис. ... д-ра юрид. наук / Турбанов А. В. – М., 2004. – 368 с.
2. Колчанов Д. Ю. Система обязательного страхования банковских вкладов и механизм его реализации : дис. ... канд. экон. наук / Колчанов Д. Ю. – Тюмень, 2007. – 198 с.
3. Тихонова О. А. Системы страхования вкладов: перспективы совершенствования в Российской Федерации : дис. ... канд. экон. наук / Тихонова О. А. – М., 2005. – 166 с.
4. Гарсия Г. Страхование депозитов и управление кризисами. Рабочие материалы / Г. Гарсия // МВФ. Экспертно-аналитический департамент. –2000. – март. – С. 8–25.
5. Пашенцева А. А. Система страхования вкладов в Российской Федерации и перспективы ее развития : дис. ... канд. экон. наук / Пашенцева А. А. – М., 2006. – 176 с.
6. Новикова Л. Н. Механизм финансирования фонда обязательного страхования вкладов : дис. ... канд. экон. наук / Новикова Л. Н. – СПб., 2005. – 190 с.
7. Киселева Т. Н. Организационно-методические основы функционирования системы защиты вкладов населения в условиях реструктуризации банковской системы России : дис. ... канд. экон. наук / Киселева Т. Н. – Хабаровск, 2000. – 245 с.